

ПАРТНЕРСТВО ПРАВОВОЇ ДЕРЖАВИ І СУСПІЛЬСТВА В УМОВАХ ГЛОБАЛІЗАЦІЇ

Костицький В.В.

(доктор юридичних наук, професор, член-кореспондент Національної академії правових наук України)

Анотація. Досліджено нову роль правової держави в умовах глобалізації та її взаємодії із суспільством на тлі формування глобального громадянського суспільства.

Ключові слова: правова держава, глобальне громадянське суспільство.

Аннотация. Исследована новая роль государства в условиях глобализации, а также его взаимодействия из обществом в связи с формированием глобального гражданского общества.

Ключевые слова:

Summary. A research on the new role of the legal state in the conditions of globalization and its interaction with the society on the background of the global civil society formation is made in this article.

Key words: legal state, global civil society

Найбільш зримим проявом і показником цих процесів є глобалізація. Термін «глобалізація» у сучасному суспільствознавстві використовується для позначення одночасно процесу і результату розвитку певних тенденцій світової цивілізації і в останні роки розглядається як чи не найяскравіша характеристика розвитку сучасного світу. Глобалізація зумовлює трансформації на всіх рівнях суспільних відносин – міжнародному, регіональному, національному, місцевому [1], відносно легко долає природні, політичні та культурні бар'єри, відводить у минуле ізольоване, сегментоване існування народів та держав, обумовлює їх включення у світовий обіг людей, ідей, духовних і матеріальних благ [2].

Глобалізація виражається також у взаємопроникненні, взаємовпливі культур, цивілізацій, в посиленні стандартизації способу життя, свідомості та поведінки людей, освіти тощо. Глобалізація включає і багато інших сторін зростання взаємозв'язку й інтеграції людських співтовариств: посилення ролі наднаціональних і транснаціональних структур та учасників системи міжнародних відносин: церкви, ООН і регіональних співтовариств, ТНК, громадських організацій; пріоритет прав і свобод людини, універсалізація правових норм і соціальних стандартів; формування глобального громадянського суспільства.

Глобалізація справляє суперечливий вплив на розвиток демократичних інститутів, які в деяких країнах, залишаються нестійкими та часто дисфункціональними [3]. З одного боку, велика інформаційна прозорість світу, імперативи децентралізації та ринкової конкурентноздатності прискорюють поширення демократичних цінностей та інститутів, число формально демократичних держав на планеті зростає. З іншого боку, виявляється, що демократія та ринковий лібералізм, взяті самі по собі, не створюють надійних та стійких до викликів глобалізації держав. Виникає нова проблема – забезпечення демократії, організаційно оформленої в рамках окремих держав, при створенні глобального управління. Беручи до уваги тісний зв'язок між внутрішнім суверенітетом та

демократизацією, глобалізація, скорочуючи цей суверенітет, може сприяти послабленню легітимації демократичних інститутів в рамках окремої держави.

Крім того, глобалізація супроводжується накопиченням докладної інформації про громадян, їх поведінку в електронних базах даних. Існування подібних систем створює ситуацію, коли різко зростають можливості для втручання в особисте життя громадян і навіть для глобального контролю за поведінкою громадськості. Це, звичайно, суперечить ряду базисних демократичних принципів і вимагатиме додаткових заходів щодо захисту сфери приватного життя [4].

Службою ООН розроблений прогноз динаміки чисельності населення Землі до 2050 року, згідно з яким сьогоднішні духовні, культурні та економічні центри глобального світу зазнають значних втрат. Найбільші втрати очікують православну (євразійську) цивілізацію, очолювану Росією (падіння частки з 4.5 до 2.4 %), знизиться частка західно-європейської християнської цивілізації (з 13.2 до 8.9 %) і конфуціансько-буддійської цивілізації, очолюваної Китаєм (з 28.2 до 22.2 %). Одночасно передбачається різке зростання чисельності найбільш фізично і культурно африканської цивілізації (на 940 млн. чол. — з 9.2 до 16.6% світового населення) та найбільш агресивної мусульманської (на 720 млн. чол. — з 17.5 до 19.6% населення).

Збереження і зростання чисельної переваги Сходу над Заходом, Півдня над Північчю при зворотному співвідношенні економічного потенціалу буде породжувати поглиблювати суспільні протиріччя, обумовлені також технологічними, політичними та моральними чинниками, осторонь від яких Україна залишатися не зможе.

Одна із важливих ознак глобалізації - утвердження неоліберальної стратегії («Вашингтонського консенсусу») в економічній політиці, що супроводжується зниження торгівельних бар'єрів, активізацією зусиль держав у створенні системи глобального управління [5], прискореним розвитком сектора послуг як основної сфери зайнятості та виробництва суспільного багатства; захопленням транснаціональних корпорацій, які здатні організувати виробництво в тих країнах, де виробничі витрати мінімальні; послабленням регулюючої ролі уряду в національній економіці [6]; втратою державою монополії на здійснення владних функцій та зміною функцій держави як по відношенню до суспільства, так і у сферах охорони довкілля, освіти, охорони здоров'я, здійснення внутрішньої і зовнішньої політики та стирання граней між ними, і, зрештою, по відношенню до самої людини, перетворенням її у громадянина глобального громадянського суспільства, обмеженням суверенітету національних держав.

Аналіз феномена глобального громадянського суспільства вимагає з'ясування особливостей його інститутів і влади на глобальному рівні. Важливо також відповісти на запитання: чи можна говорити про реальне існування глобального громадянського суспільства і які наслідки ховаються за фактом його існування?

Ідея глобального громадянського суспільства бере свої джерела в концепціях світового громадянства, міжнародного співтовариства, світового суспільства. Ще І. Кант припускав виникнення права світового громадянства (*jus cosmopolitanum*), що з'єднує громадян і держави у вищу республіканську співдружність держав. Цей союз він називав універсальним громадянським суспільством.

У концепції міжнародного суспільства, відомої по роботах Х. Булла і М. Райта, була здійснена спроба з'єднати нові явища і зберегти старе значення *societas civilis*. Теоретики міжнародного суспільства припускали остаточне виникнення світового суспільства, що буде ґрунтуватися на спільних цінностях людства: існування міжнародного суспільства впливало з існування міжнародного права, що, у свою чергу, було продуктом відносин між державами. Тому міжнародне суспільство має бути суспільством держав. У теперішній же час, на їхню думку, міжнародне суспільство існує як різноманітна, децентралізована і мультикультурна система, що виникає з територіально обмежених суверенних держав [7].

Тому об'єктивно паралельно із формуванням системи глобального управління ми станемо свідками посилення ролі національних держав у суспільному житті. Зазначимо, що період поширення у світі статичних держав пройшов, а столітнє панування ідей лібералізму унеможливають повернення до моделі держави, що вивисується над суспільством. Однак і ліберальна модель держави з одного боку зазнала «моральної амортизації», а з другого демонструє свою неспроможність у XXI столітті перед світовим тероризмом, насуванням екологічних кризових явищ, бідністю та демографічними викликами. Тому на порядок денний постала потреба утвердження у загальносвітовому вимірі моделі правової держави, здатної стати адекватною відповіддю у запиті соціуму на ефективне суспільне регулювання в сучасних умовах, основою якого є пріоритет людини, поєднання глобального, цивілізаційного і національного підходів, врахування соціокультурних та етичних чинників розвитку [8]. У нових умовах важливою для національної держави є її здатність протистояти руйнівним впливам глобалізації. Для цього потрібне врахування реалій, породжених глобалізацією, у своїй стратегії розвитку.

Національні громадянські суспільства і глобальне громадянське суспільство об'єднані в комплексну систему взаємозв'язків. Найбільш життєздатні місцеві громадянські суспільства мають і найбільш сильні зв'язки з глобальним громадянським суспільством [9].

Глобальне громадянське суспільство обмежене в просторі. Існують регіони, наприклад Афганістан, Бірма, Куба або Лівія та деякі інші країни арабського світу, де громадянське суспільство відсутнє і може розвиватися тільки в підпіллі. На відміну від традиційних громадянських суспільств глобальне громадянське суспільство з'явилося в умовах відсутності глобальної держави або світової імперії. Глобальне громадянське суспільство вимушено взаємодіє з державами, і така взаємодія суперечить суверенітету держав.

До передумов виникнення партнерства між державою і суспільством відносяться існування компетентної бюрократії, яка перетворюється у світовий (глобальний) клас добре забезпечених в матеріальному плані «білих» та «синіх» комірців. Урядові інститути іноді виступають у ролі каталізаторів дій глобального громадянського суспільства, делегуючи міжнародним чиновникам право вирішувати глобальні та національні проблеми сучасного життя (глобальний жіночий форум у Пекіні (Беджіні), глобальний екологічний форум 1992 р. у Ріо-де-Жанейро і т. д.).

На думку відомого дослідника проблем громадянського суспільства Т. Каротерса, глобальне громадянське суспільство існувало у тому чи тому вигляді завжди, проте зараз воно розвивається надто стрімкими темпами і набуває зримих обрисів завдяки процесам глобалізації і ще більш посилює їх, містить у собі потужний потенціал змін світу [10].

Глобалізація суспільного життя обумовила потребу у пошуках нових ідей організації державної влади з врахуванням формування глобального громадянського суспільства, єдиного загальносвітового інформаційного простору, нової глобальної економіки та нового типу взаємовідносин між державами. Ця потреба обумовлена як причинами політичного, економічного характеру, так і особливостями і необхідністю здійснення функцій держави, пов'язаних із охороною довкілля, боротьбою з тероризмом, подоланням голоду, вирішенням проблеми питної води та іншими викликами сучасному суспільству. Поверховий аналіз особливостей розвитку правової науки дає підстави говорити про відсутність нових теорій, здатних усунути кризу сучасного правознавства, що охопила як практику законотворення, так і методологію права.

Сьогодні і в українському суспільстві нагромадились соціально-економічні, політичні та етико-культурологічні передумови, що обумовлюють постановку питання про нову роль держави у розвитку суспільства. Дослідження цих передумов дає підстави виділити такі їх групи [11]:

І група – соціально-економічні:

а) неспроможність держави забезпечити ефективне функціонування економіки;

б) деформація зайнятості; загострення демографічних проблем, зміни вікової структури населення та зростання числа осіб пенсійного віку;

б) падіння рівня життя середньостатистичної сім'ї та неспроможність сім'ї забезпечити духовно-культурну передачу способу життя; капіталізація і комерціалізація духовної культури;

в) перманентне загострення екологічних проблем на фоні стагнаційних явищ в економіці;

г) зростання соціального навантаження на бюджет та відсутність стратегії підвищення ефективності суспільного виробництва;

II група – ціннісно-орієнтаційні:

а) зміна ціннісних орієнтацій суспільства;

б) зміни у побутовій культурі (поширення алкоголізму та тютюнопаління);

в) звуження доступності користування надбаннями культури для представників бідніших і навіть середнього достатку сімей

г) панування масової культури, не зорієнтованої на формування почуття соціальної відповідальності за майбутнє;

III група -соціально-деформаційні:

а) проникнення насильства у засоби масової інформації та духовну культуру, а потім у сім'ю та побут;

б) люмпенізація, сексизм та еротизація культури,

в) «засмічення» Інтернет-мережі політичними провокаціями, насильством, порнографією і т.д. на фоні швидкої інформатизація та комп'ютеризація життя та перетворення Інтернет у засіб економічної або політичної боротьби та інформаційних воєн;

г) заміщення виховної функції освіти розширенням її інформативно-навчальної функції;

д) поширення небезпек, пов'язаних із проникненням в Україну світового тероризму;

е) зміни у віковій структурі населення, зростання питомої ваги осіб пенсійного віку, збільшення суспільних витрат на освіту та охорону здоров'я;

є) зростання потреби у фінансуванні заходів з екологічної безпеки, національної безпеки;

ж) захист інформаційного простору, попередження тероризму, боротьба з голодом та ще багато інших проблем, з якими доведеться мати справу сучасній державі у дуже напруженій загальноцивілізаційній обстановці: після багатьох сторіч торжества віри в усемогутність розуму прийшов час тривоги, усвідомлення небезпеки екологічної і навіть цивілізаційної катастрофи, що невблаганно насувається.

Сьогодні ми змушені говорити про нову соціальну роль держави, пов'язану з розповсюдженням ліберальної демократії як однієї з головних тенденцій процесу глобалізації суспільного життя. Сучасна держава вимушено стає елементом громадянського суспільства, втрачає можливість домінувати над ним або ж займати позицію стороннього спостерігача, що обумовлено як глобалізаційними процесами в економіці, так і особливостями розвитку соціуму. Маємо на увазі ряд факторів, першим з яких назвемо – демографічні зрушення.

Література:

1. Конституційно-правові форми безпосередньої демократії в Україні: проблеми теорії і практики / За ред. В.Ф. Погорілка. – К.: Інститут держави і права ім. В.М. Корецького НАН України, 2001. – С. 3.

2. Гуревич П.С. Современный гуманитарный словарь-справочник. – М.: Олимп; ООО «Фирма «Издательство АСТ», 1999. – С. 104.

3. Дилигенский Г.Г. Демократия на рубеже тысячелетий // Политические институты на рубеже тысячелетий. – Дубна: ООО «Феникс+», 2001.— С. 32.
4. Дилигенский Г.Г. Демократия на рубеже тысячелетий // Политические институты на рубеже тысячелетий. – Дубна: ООО «Феникс+», 2001.— С. 29.
5. Никонов В. Государство и глобализация. 22 тезиса // Интернет-сайт Фонда “Политика”.
6. Ратленд П. Глобализация и посткоммунизм // Мировая экономика и международные отношения.— 2002. – № 4. — С. 16.
7. Семененко И.С. Глобализация и социокультурная динамика: личность, общество, культура // Полис.- 2003.- №1.- С.5-23.
8. Див.: Базылев Н.И. Глобализация национальной экономики: сущность, тенденции, последствия // Вестник БГЭУ. – 2002. - № 6; Костицкий В.В. захист суспільної моралі як нова функція демократичної держави// Малий і середній бізнес.- 2010. – № 3-4 – С. 3-12.
9. Гражданское общество и глобальное управление / Справочный документ, подготовленный Фернандо Энрике Кардосо, Председателем Группы Генерального секретаря в составе видных деятелей для рассмотрения взаимосвязи между ООН и гражданским обществом.
10. Каротерс Т. Критический взгляд на гражданское общество // <http://www.europexxi.kiev.ua/ukrainian/book/skandal/007.html>.
11. Костицкий В.В. Захист суспільної моралі як нова функція демократичної держави. – Малий і середній бізнес. Право, держава, економіка. – 2010. - № 3-4. – С.12.